

ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У СПРАВІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Наталія САВЧЕНКО (Кіровоград)

У статті з'ясовуються ідейно-теоретичні засади сучасної польської позашкільної освіти з метою їх проєкції на потреби реформування системи освіти.

В статье определяются идейно-теоретические принципы современного польского внешкольного образования с целью их проекции на потребности реформирования системы образования.

Ключові слова: позашкільна освіта, теоретичні засади, реформування освіти.

Постановка проблеми. Перспектива зростання вільного часу дорослих людей змушує освіту початку ХХІ ст. звернутися до

проблем підготовки дітей і молоді до його раціонального проведення.

Позакласні і позашкільні заняття шкільної молоді у вільний час є продовженням діяльності школи. Вони забезпечують школярам розвиток і поглиблення зацікавлень, збільшення їх творчої активності в обраних царинах [9, s. 78]. В історичному, соціокультурному, юридичному сенсах вони є елементами національної навчально-виховної

системи. У Розпорядженні Міністра Національної Освіти Республіки Польщі від 6 грудня 1989 року у справі організації позакласної і позашкільної діяльності читаємо, що «метою позакласної і позашкільної діяльності є навчання, розвиток зацікавлень і здібностей дітей і молоді...» та що така діяльність є «складовою частиною навчально-виховної роботи» [1].

Однак існуюча й досі шкільна практика, зосереджена на «оснащенні» учнів знаннями на уроках за допомогою традиційних дидактичних методів, не в змозі забезпечити молодому поколінню поляків всебічного розвитку особистості [8]. Звідси пошуки такої моделі освіти, у якій заняття у вільний час (позашкільні заняття), можуть впливати на молодь ефективніше, ніж традиційні шкільні уроки [2].

Аналіз досліджень і публікацій. Такі сучасні польські автори, як Ч. Банах (С. Banach.), Ф. Гамульчак (F. Gamulczak), К. Денек (K. Denek), Б. Кересь (B. Kiereś), Г. Мушинський (H. Muszyński), В. Оконь (W. Okon), А. Панек (A. Panek) та ін., розглядаючи роль і місце позашкільної освіти у реформованій системі освіти, наголошують, що головною метою позашкільної освіти є створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час, підготовка підлітків до життя в умовах переходу до ринкової економіки при впровадженні якісно нових форм організація позашкільної життєдіяльності підлітків, задоволення їх освітніх потреб шляхом залучення до науково-експериментальної, дослідницької, технічно-конструктивної, художньої, декоративно-прикладної, еколого-прикладної, туристично-краєзнавчої та інших видів творчості. Залучення потенціалу позашкільної освіти значною мірою може сприяти системному реформуванню сучасної освітньої галузі.

Г. Мушинський таким чином пояснює недоліки існуючої нині моделі освіти. По-перше, у процесі шкільної освіти відбувається включення знань в операційні схеми, які формуються наперекір прагненню учня до спрощення вимог школи. Шкільні вимоги пов'язані перш за все з ситуаціями контролю і зводяться головним чином до репродукування засвоєних знань, що є достатнім для подолання створюваних школою контрольних бар'єрів або критеріїв, тестів, іспитів тощо.

По-друге, знання, що здобувається учнями, створює головним чином такі операційні схеми, які ними використовуються для уникнення загроз, а не для вирішення важливих життєвих проблем. Активність учня не спрямовується на

перевірку власних можливостей, а навпаки, якраз школа постійно «вимірює» його за різними критеріями. Винятком є випадки «виключення» особливо здібних учнів з домінуючої схеми (їх «автономізації»), впорядкування ними власної системи знань.

По-третє, сучасну систему загальної освіти характеризує своєрідна інтелектуальна замкнутість. Це виявляється не тільки в окостенілих і статичних навчальних програмах, але насамперед у переконанні, що певний (обов'язковий) обсяг знань повинен бути засвоєний учнями певним способом, який дає можливість відтворення тих знань. Істотним тут є саме «отримання» певного обсягу знань, а не активне їх здобування і щоб оперативне послуговування ними. Ми «маємо тут, без сумніву, справу зі своєрідним явищем «відінтелектуалізування» освіти. Зміст навчання не відноситься до жодної певної розумової діяльності, формуванню і розвитку якої мав би служити. Він (зміст) сам стає автономною метою освіти» [6, s. 49].

По-четверте, невід'ємною характеристикою сучасної системи обов'язкової загальної освіти є пасивність учня, котра виявляється в тому, що реалізація процесу навчання у школі зводиться до точного виконання учнем доручень вчителя; в свою чергу роль вчителя зводиться лише до керування активністю учня.

По-п'яте, брак належної індивідуалізації процесу навчання, врахування можливостей учнів. Індивідуалізація навчання в сучасній системі освіти розуміється як надання кожному учневі можливості вибору власного шляху самореалізації в опорі на його суб'єкту активність. Необхідним є відхід від домінуючої у школі мотивації типу «погрози», сутність якої полягає у виконання учнем вимог і доручень школи не стільки з надією на успіх, скільки зі страхом перед поразкою [6, s. 49 - 51].

Шляхами реформування системи освіти – з врахуванням потенціалу позашкільної освіти – К. Денек називає:

- якісне оновлення змісту, принципів, форм, методів та напрямів діяльності інституцій освіти;
- оптимізація мережі навчально-виховних закладів незалежно від форм власності;
- залучення до навчально-виховної роботи висококваліфікованих і талановитих народних умільців;
- оновлення системи підготовки та перепідготовки працівників;
- науково-методичне забезпечення діяльності навчально-виховних закладів;

– підвищення ролі родини, громадськості, забезпечення їх державної підтримки [3, s. 19].

Постановка завдання. Метою нашої статті є з'ясування ідейно-теоретичних засад сучасної польської позашкільної освіти для їх проєкції на потреби реформування системи освіти.

Виклад основного матеріалу. Позашкільна освіта надає значні шанси для задоволення потреби в самореалізації молодшої людини. Як вважає Ф. Гамульчак, насамперед вона сприяє формуванню життєвих позицій, які виявляються у ставленні до:

– основних гуманістичних ідей (життя, миру, любові, правди, справедливості, рівності, свободи);

– себе (скромність, об'єктивізм, самооцінка, поміркованість в оцінках, почуття особистої гідності, відвага, діловитість, добросовісність, оптимізм);

– інших осіб (любов, симпатія, дружелюбність, ввічливість, послужливість, терпимість, повага до гідності іншої особи, індивідуальність, допомога в нужді, запобігання нещастям, стражданням, співчуття, догляд за хворими, інвалідами, неповнолітніми, захист скривджених, виконання завдань, дотримання зобов'язань, збереження вірності);

– народу, країни (любов до культури власного народу, його історії, мови, краси краєвидів Вітчизни, готовність до примноження суспільного добра, його захисту, зміцнення суверенітету і єдності народу, культ національних і державних символів, пам'ятників);

– світу живої природи (примноження її краси, ролі в житті людини, турбота про її охорону);

– світу речей (пізнання їх ужиткового характеру, раціональне і бережливе користування ними, недопущення їх марнотратства, пошана їх власницької приналежності);

– роботи (любов до неї, професійність, добросовісність, висока якість, діяльність і відповідальність працівників) [4].

Б. Кересь великі можливості для реформування національної системи освіти вбачає в ідейних засадах позашкільної освіти, якими він вважає інтегральну та універсальну теорію і практику персоналізму. Цей філософський напрям (так само як і екзистенціалізм та філософська антропологія) розглядає особистість як процес самопроектування, самоінтеграції, саморефлексії, що протікає в рамках спілкування «Я» з «Іншим». Спілкування, що розуміється як суб'єкт-суб'єктне відношення,

включає переживання, розуміння і трансцендування (співвідношення особистості з абсолютними цінностями і їх носієм – абсолютною Особистістю). У філософії марксизму присутні елементи розуміння особи як самопроективного процесу, проте само розвиток особи невіддільно від реальної зміни соціальних стосунків і обов'язково втілюється в нормативній соціальній поведінці [5].

Значну роль позашкільній освіті відводить у своїй теорії всебічного виховання видатний польський вчений-педагог В. Оконь. Сучасна школа, вважає дослідник, прагнучи забезпечити своїм учням гармонійний розвиток, натрапляє на різні перешкоди і зазнає невдач. Головною їх причиною є, як вважає В. Оконь, нехтування рівновагою в освіті, яка нині спрямована виключно на розвиток інтелекту, а емоційний розвиток занедбує.

Концепція В. Оконя спирається на три види аргументів – фізіологічні, психологічні і педагогічні. Аргументи фізіологічної природи зводяться до необхідності гармонізації роботи обох півкуль мозку. Мозкові півкулі виконують в організмі однаково важливі функції. Центри, що знаходяться у правій півкулі, відповідають за уяву, інтуїцію, холістичне, цілісне охоплення явищ, дивергентне мислення. Ліва півкуля відповідає за вербалізацію, логічне й аналітичне мислення, математичні операції, «завідує» процесами перетворення інформації. Обидві мозкові півкулі не функціонують незалежно. «Організація роботи мозку власне розуміється як організація взаємодії між обома півкулями» [7, s. 198]. Результати досліджень, як зазначає В. Оконь, вказують на те, що перцептивні функції правої півкулі є важливим чинником вироблення невербальної і вербальної інформації, яка підтримується роботою лівої півкулі. З дидактичної точки зору важливо так конструювати освітні програми, щоб не занедбувати жодної півкулі мозку.

Стосовно аргументів психологічної природи, то їх В. Оконь виводить з трьох видів активності: інтелектуальної, емоційної і практичної.

Завдяки інтелектуальній активності індивід пізнає світ і себе. Вона може бути реалізована подвійним способом, а саме: або через засвоєння нагромаджених людством знань, або через їх відкриття у процесі розв'язання проблем.

Емоційна активність зводиться до переживання цінностей і їх вироблення. Йдеться тут, за словами В. Оконя, про радість, яку молода людина, що вчиться, може черпати з переживання різноманітних пізнавальних, моральних, суспільних, естетичних та інших цінностей.

Практична активність пов'язана із пізнанням реальності, яку індивід повинен змінювати, керуючись принципами раціональності.

Що ж до аргументів педагогічної природи, то вони в теорії В. Оконя представлені чотирма «шляхами навчання», а саме: засвоєння, відкриття, переживання і діяльність.

Навчання через засвоєння пов'язане з пізнавальним аспектом, який виступає в трьох видах (відмінах), – як спостереження, початкова сенсорна обумовленість (*warunkowanie sensoryczne*) і як набуття знань. Два перші способи у шкільній практиці мають менше значення. Важливу роль відіграє набуття знань, яке може відбуватися як безпосереднім, так і опосередкованим способом. Особливо важливу функцію виконує безпосереднє навчання, оскільки головним предметом людського пізнання є не відомості про світ, а сам світ [7, s. 199].

Навчання через відкриття пов'язане з розв'язанням учнями проблем: орієнтування в проблемних ситуаціях, створюваних учителем, формулювання варіантів вирішення проблем та їх верифікація. Цей шлях розвиває розум учня, але насамперед його уяву і мислення.

Навчання через переживання полягає на формуванні таких ситуацій як у шкільній, так і в позашкільній навчальній роботі, в яких має місце активізація емоційних переживань у вихованців під впливом відповідно експонованих цінностей – в літературному творі, театральній виставі, фільмі, музичному творі, пам'ятці архітектури, людському вчинку, краєвиді, тиші вечора тощо [7, s. 203]. Переживання завжди є виявом ставлення учня до цінностей. Результати навчання через переживання відіграють важливу роль у формуванні особистості.

Навчання через діяльність. У шкільній практиці цей вид навчання може виявлятися по-різному. Найбільш результативним видається такий його різновид, у якому поєднані орієнтаційний та інформаційний аспекти, і який водночас зорієнтований на самодіяльність учня, що змушує останнього помічати, формулювати і розв'язувати практичні проблеми [7, s. 206]. Цінність діяльності виявляється у її виховному впливі на волю і характер індивіда. Навчання через діяльність готує до участі в суспільному житті.

Теорія всебічної освіти В. Оконя надає педагогові багато конкретних рішень в сфері реалізації різних дидактично-виховних цілей, орієнтує на користування різними методами, різними стратегіями уроків в залежності від навчально-виховної мети. До безперечних переваг цієї концепції слід віднести те, що вона звертається до різних складових знань учня, активізує різні життєві позиції, передбачає участь учнів у різних формах реалізації освітнього процесу, вирішенні індивідуальних та колективних завдань, з реалізацією яких пов'язана самостійна робота учнів під керівництвом вчителя. Учень має тут широкую можливість вибору відповідних пропозицій, а також їх реалізації.

Висновки. Незважаючи на всю свою важливість, проблематика позакласних і позашкільних занять до останнього часу не була предметом широкої зацікавленості освіти і наук про неї.

Однак актуалізація проблематики вільного часу дорослих людей змушує освітню галузь на початку XXI ст. звернутися до підготовки дітей і молоді до його раціонального проведення.

Позашкільна освіта належить до сфер людської діяльності, які містять виключно великі можливості автентичного виховного впливу на дітей і молодь. Тому ця діяльність нині претендує на те, щоб стати значущим чинником реформування системи освіти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Dz. Urz. MEN 1989, nr 7, por. 66.
2. C. Banach, Szkoła naszych oczekiwań i marzeń, potrzeb, projekcji i działań od A do Z, Krakow 2005.
3. K. Denek, Ku dobrej edukacji. Toruń-Lesno 2005.
4. Gamulczak F., Jak wychowywać, żeby istnować, «Głos Nauczycielski» 1982, nr 36.
5. B. Kiereś, O personalizm w pedagogice. Studia i szkice z teorii wychowania, Lublin 2009.
6. H. Muszyński, Model kształcenia ogólnego. W: Oświata polska w okresie transformacji ustrojowej – stan, potrzeby i perspektywy. Pod red. H. Muszyńskiego. Poznań 1995.
7. W. Okoń, Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej. Warszawa 1996.
8. A. Panek, Zajęcia pozalekcyjne w reformowanej szkole. Oczekiwania a rzeczywistość, Kraków 2002.
9. R. Wroczyński, Wprowadzenie do pedagogiki społecznej. Warszawa 1966.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Савченко Наталія Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія і практика позашкільної освіти молоді у Польщі.